

Nadzór kuratora nad duchownym, który popełnił przestępstwo *contra sextum cum minore*

Probation officer's vigilance over a cleric who has committed
a *contra sextum cum minore* offence

Надзор куратора за священнослужителем, совершившим преступление
contra sextum cum minore

Нагляд куратора за священником, який вчинив злочин *contra sextum cum minore*

KS. ADAM JASZCZ

Dr, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

e-mail: adam.jaszcz@kul.pl, <https://orcid.org/0000-0003-2282-1523>

Streszczenie: Problem badawczy przedstawiony w artykule dotyczy rozumienia urzędu kuratora osób duchownych w zakresie nadzoru nad sprawcą przestępstwa *contra sextum cum minore*. Autor stawia pytanie, które przestępstwa należy zaliczyć do ciężkich w rozumieniu kan. 1339 § 5 i na jakiej podstawie. Ukazuje metaprawny, jak również prawnokanoniczny wymiar nadzoru. Ponadto zgłasza postulat systemowy dotyczący ochrony małoletnich w Polsce oraz postulat *de lege ferenda* odnoszący się do kodeksowej instytucji nadzoru.

Słowa kluczowe: kurator, nadzór, duchowni, przestępstwa *contra sextum cum minore*

Summary: The research problem presented in this article concerns the interpretation of the office of probation officer for clergy in matters requiring the supervision of an offender who committed a *contra sextum cum minore* offence. The author addresses the question of which offences are to be classified as grave offences within the meaning of Can. 1339 § 5 and on what basis. The meta-legal as well as the legal-canonical dimensions of supervision are presented. Furthermore, a system-related postulate on the protection of minors in Poland and a *de lege ferenda* postulate relating to the institution of supervision in the Code.

Key words: probation officer, supervision, clergy, *contra sextum cum minore* offences

Резюме: Исследовательская проблема, представленная в данной статье, касается понимания должности куратора за священнослужителями, в отношении надзора за лицом, совершившим преступление *contra sextum cum minore*. Автор ставит вопрос о том, какие преступления должны быть классифицированы как тяжкие преступления по смыслу кан. 1339 § 5 и на каком основании. Он показывает метаюридическое, а также юридико-каноническое измерение надзора. Кроме того, выдвигается системный постулат, касающийся защиты несовершеннолетних в Польше, и постулат *de lege ferenda*, относящийся к определенному в кодексе институту надзора.

Ключевые слова: куратор, надзор, клирики, преступления *contra sextum cum minore*

Резюме: Дослідницька проблема, представлена у статті, стосується розуміння повноважень куратора священнослужителів щодо нагляду за особою, яка вчинила злочин *contra sextum cum minore*. Автор ставить питання про те, які правопорушення слід класифікувати як тяжкі злочини в розумінні канону 1339 § 5 і на якій підставі. Він показує метаправовий та юридично-канонічний вимір нагляду. Окрім того, він висуває системний постулат щодо захисту неповнолітніх у Польщі та постулат *de lege ferenda*, що стосується інституту нагляду.

Ключові слова: куратор, нагляд, священнослужителі, злочини *contra sextum cum minore*

Wstęp

Zapis w znolizowanej Księdze VI Kodeksu Prawa Kanonicznego¹ umożliwia zastosowanie nadzoru wobec duchownego, który popełnił przestępstwo i na skutek wyroku lub dekretu został za nie ukarany. Ustawodawca obliżuje ordynariusza do zastosowania takiego środka zaradczego w przypadkach ciężkich, a przede wszystkim, gdy ryzyko recydywy jest realne². W 2023 r. w ogólnopolskich strukturach kościelnego systemu ochrony małoletnich działało 93 kuratorów duchownych oskarżonych i skazanych. Wśród kompetencji kuratorów znajdują się też takie, które wymagają autorytetu duchowego, przygotowania psychologicznego oraz wiedzy z szeroko rozumianej prewencji. Ich działalność może również dotyczyć duchownych oskarżonych o przestępstwo, ale nieukaranych wyrokiem lub dekretem. Ponadto kuratorzy mają czuwać nad tym, by osoba duchowna ukarana za przestępstwo przeciwko szóstemu przykazaniu Dekalogu dostosowała się do obowiązujących w Kościele przepisów oraz wytycznych, jakie otrzymała ze strony przełożonego³. Chodzi o sytuacje, gdy wymierzono lub deklarowano kary ekspiacyjne, jednak nie wymierzono kary wydalenia ze stanu duchownego. Tym samym, zgodnie z kan. 384, biskup diecezjalny powinien otoczyć szczególną troską (*peculiari solitudine*) prezbitera, który znalazł się w sytuacji popełnienia przestępstwa *contra sextum cum minore*. Należy domniemywać, że przedmiotem tej troski powinna być okoliczność dokonania czynu zagrożonego niebezpieczeństwem recydywy i wynikające z tego zagrożenia. Troska o duchownego, przyjmująca prawny wymiar nadzoru, będzie więc *de facto* troską o małoletnich w Kościele i o całą wspólnotę.

Zgodnie z przepisem nadzór jest środkiem zaradczym, który może się odnosić do każdego przestępstwa popełnionego przez duchownego, po spełnieniu dwóch warunków: jest ono ciężkie oraz istnieje niebezpieczeństwo popełnienia

¹ *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus* (25.01.1983), *Acta Apostolicae Sedis* (dalej: AAS) 75 (1983), pars II, s. 1–317 z późn. zm.; Księga VI, AAS 113 (2021), s. 537–555; *Kodeks prawa kanonicznego promulgowany przez papieża Jana Pawła II w dniu 25 stycznia 1983 roku. Stan prawny na dzień 18 maja 2022 r. Zaktualizowany przekład na język polski*, Poznań 2022 (dalej: KPK/83).

² Kan. 1339 § 5: „Jeżeli domaga się tego ciężkość przypadku, a zwłaszcza gdy ktoś znajduje się w niebezpieczeństwie ponownego popełnienia przestępstwa, ordynariusz, oprócz kar wymierzonych lub deklarowanych wyrokiem lub dekretem zgodnie z prawem, winien poddać go nadzorowi w sposób określony poszczególnym dekretem”.

³ Por. Fundacja św. Józefa Konferencji Episkopatu Polski, *Profesjonalny system, lepsza pomoc. Szkolenie diecezjalnych i zakonnych kuratorów*, <https://fsj.org.pl/profesjonalny-system-lepsza-pomoc-szkolenie-diecezjalnych-i-zakonnych-kuratorow/> [dostęp: 28.11.2023 r.].

go ponownie. Środek ten nie jest więc zarezerwowany wyłącznie dla przestępstw *contra sextum cum minore*.

Obowiązek właściwe każdemu urzędowi kościelnemu określa albo samo prawo, albo dekret kompetentnej władzy, który go ustanawia i jednocześnie nadaje (por. kan. 145 § 2). Artykuł stawia pytanie, na czym powinno polegać sprawowanie kanonicznego nadzoru nad duchownym ukaranym za przestępstwo *contra sextum cum minore* przez osobę pełniącą urząd kuratora w diecezji, kleryckim instytutcie życia konsekrowanego lub stowarzyszeniu życia apostołskiego.

1. Zastosowanie instytucji nadzoru w przypadku przestępstw *contra sextum cum minore*

Ustawodawca regulujący zastosowanie nadzoru użył w kan. 1339 § 5 zdania warunkowego: „si casus gravitas ferat, ac praesertim si quis versetur in periculo relabendi in delictum, eum Ordinarius [...] submittat vigilantiae”. Powodem nałożenia nadzoru powinny więc być cechy obiektywne zawarte w przestępstwie. Władza musi roztropnie ocenić rzeczywisty ciężar konkretnego przypadku (*casus gravitas*), który w sposób konieczny generuje zagrożenie recydywą („ac praesertim si quis versetur in periculo relabendi in delictum”).

Należy zauważyć, że w przypadku nakładania nadzoru w myśl zacytowanego kanonu ocena ta ma charakter wtórny. Została ona już bowiem raz wydana przez władzę kościelną w momencie, kiedy rzeczona władza wymierzyła sprawiedliwą karę. Byłoby czymś niezrozumiałym, gdyby podstawowym punktem odniesienia dla ordynariusza nakładającego nadzór nie stał się wyrok lub dekret, wraz z uzasadnieniem, wskutek którego wymierzono lub zadeklarowano karę.

Analiza tematu domaga się jednoznacznej odpowiedzi na pytanie, które przestępstwa *contra sextum cum minore* wyczerpują znamiona *casus gravitas* i na jakim podstawie formułuje się ich ocenę. Różnią się one przecież od siebie pod względem materialnym, co naturalnie powinno wpływać na ocenę ciężaru. Tradycja judeo-chrześcijańska potępiała wykorzystywanie seksualne najsłabszych członków wspólnoty. Wzmianka o takich czynach znajduje się już w ustawach Synodu w Elwirze, gdzie zakazuje się przystępowania do Komunii świętej „gwałcicielom dzieci” (*stupratoribus puerorum*)⁴. Wyrażenie „*nec in finem*” w przywołanym kanonie sugeruje

⁴ Por. Synod w Elwirze, *Canon 71*, w: *Patrologiae cursus completus, series latina*, red. J.-P. Migne, Paris 1844–1865, 161.0686C: „stupratoribus puerorum nec in finem dandum esse communionem censuimus”.

dożywotni charakter ekskomuniki, co należy rozumieć jako całkowitą dezaprobatę dla czynów pedofilskich. Sobór Trydencki nie wypowiedział się o przestępstwach przeciwko szóstemu przykazaniu Dekalogu, jednak wyraźnie potępił zdeprawowany, skandaliczny i haniebný styl życia duchownych⁵. Na podstawie wcześniejszych orzeczeń doktrynalnych należy tu przyporządkować komentowane przestępstwa.

Kodeks Prawa Kanonicznego z 1917 r. wśród przestępstw przeciwko szóstemu przykazaniu Dekalogu wymieniał czyn popełniony z małoletnim poniżej 16. roku życia. Duchowny, który się go dopuścił, miał zostać zawieszony w obowiązkach, należało wobec niego zadeklarować infamię, pozbawić urzędu, beneficjum, godności i zadania, a w cięższych przypadkach usunąć ze stanu duchownego⁶. Brzmienie przepisu świadczy o stopniowości przestępstw, jednak każdy taki czyn zagrożony był obiektywnie ciężkimi karami. Z kolei z kan. 2207 tego samego kodeksu można wnioskować, że stopniowość ciężaru związana była z konkretnymi okolicznościami obciążającymi. Sam fakt popełnienia przestępstwa przeciwko szóstemu przykazaniu z małoletnim uznawany był za okoliczność obciążającą ze względu na niewinność i młody wiek ofiary; godność, jaką obdarzony był kapłan i nadużycie władzy. Brano też pod uwagę poważne zgorszenie i jego wpływ na utratę wiary niektórych osób⁷.

Zgodnie z art. 72 *Crimen sollicitationis*⁸ kary za popełnienie *crimen pessimum*⁹ były takie same, jak te przewidziane w art. 61 za przestępstwo solicytacji. Duchowny mógł zostać wydalony ze stanu duchownego. Instrukcja ustaliła szereg kryteriów pozwalających ocenić ciężar solicytacji (por. art. 62), a jak już zostało zaznaczone, przepisy dotyczące tego przestępstwa miały zastosowanie także do kategorii *pessimum*. Należało więc wziąć pod uwagę: liczbę skrzywdzonych osób i ich stan, formę przestępstwa, czas trwania niemoralnego postępowania, powtarzanie przestępstw oraz złośliwość sprawy (por. art. 72).

Przed 2001 r. materię przestępstw poważnie naruszających szóste przykazanie co do zasady regulował kan. 1395. Zgodnie z § 1 tego kanonu ciężar przestępstwa

⁵ Por. Sobór Trydencki, *Sessio XXI de ref.*, w: *Canones et decreta Sacrosancti Oecumenici, et Generalis Concilii Tridentini, Sub Paulo III, Iulio III & Pio IV, Pontt. Max, Romae 1615*, kan. 4.

⁶ Por. *Codex Iuris Canonici Pii X Pontificis Maximi iussu digestus Benedicti Papae XV auctoritate promulgatus*, Romae 1917 (dalej: KPK/17), kan. 2359 § 2.

⁷ Por. J. Bernal, *Cuestiones canónicas sobre los delitos más graves contra el sexto mandamiento del Decálogo*, *Ius Canonicum* 2014, t. 54, nr 107, s. 153.

⁸ Święta Kongregacja Świętego Oficjum, *Instructio de modo procedendi in causis sollicitationis Crimen sollicitationis* (8.06.1922), Typis Poliglottis Vaticanis 1922.

⁹ Chodzi o czyny homoseksualne, akty pedofilii i zoofilii. Por. A. Desmazières, *Le crime de sollicitation réinventé. Le Saint-Office face aux crimes sexuels des clercs (1916–1939)*, *Archives de sciences sociales des religions* 2021, nr 193, s. 180–181.

wiązał się z przedłużoną w czasie sytuacją nielegalnego konkubinatu. W § 2 ustawodawca powiązał ciężar z krzywdą wyrządzoną innym osobom (skrzywdzenie małoletniego, użycie przemocy) oraz ze zgorszeniem. W kolejnych latach pogłębiała się świadomość ciężaru wynikającego ze skrzywdzenia już nie tylko dziecka, lecz także osoby nastoletniej. W obydwu kodeksach podniesiono wiek małoletniego objętego ochroną z 16 do 18 lat¹⁰. Przed ogłoszeniem listu apostolskiego *motu proprio Sacramentorum sanctitatis tutela*¹¹ osądzanie przypadków wykorzystywania małoletnich w wieku od 16 do 18 lat było teoretycznie możliwe na mocy zasady ogólnej¹², co w praktyce oznaczało niemożność wymierzania kar wieczystych, włącznie z karą wydalenia ze stanu duchownego. Od 2001 r. do kategorii *delicta contra mores* zalicza się przestępstwa przeciwko szóstemu przykazaniu Dekalogu popełnione przez duchownego z małoletnim poniżej 18. roku życia¹³. Od 2010 r., gdy rozszerzono zakres tych przestępstw, zalicza się je do tzw. *delicta graviora contra mores*¹⁴. Doktrynę o ciężarze wszystkich przestępstw *contra sextum cum minore* potwierdziła nowelizacja Księgi VI, przenosząc je z tytułu *Przestępstwa przeciwko szczególnym obowiązkom* do tytułu *Przestępstwa przeciwko życiu, godności i wolności osoby*¹⁵.

Obok skrzywdzenia osoby, która nie osiągnęła dorosłości, innym tytułem ciężaru jest niebezpieczeństwo ponownego skrzywdzenia osób poniżej 18. roku życia. Ocena ryzyka jest istotna dla określenia, w jakim stopniu sprawca stanowi zagrożenie dla otoczenia z powodu swojego zachowania. Specjalistyczne badania wykazały,

¹⁰ Przestępstwa z kategorii *crimen pessimum* dotyczyły małoletnich poniżej 16. roku życia i jako takie były zastrzeżone dla Świętego Oficjum lub Kongregacji Nauki Wiary (kan. 2359 § 2 KPK/17 i kan. 1395 § 2 KPK/83). Por. J. Bernal, *Cuestiones canónicas...*, s. 172.

¹¹ Jan Paweł II, *Litterae Apostolicae motu proprio datae quibus Normae de gravioribus delictis Congregationi pro Doctrina Fidei reservatis promulgantur, Sacramentorum sanctitatis tutela* (30.04.2001), AAS 93 (2001), s. 737–739.

¹² Kan. 1399: „Poza wypadkami przewidzianymi w tej lub w innych ustawach, zewnętrzne naruszenie prawa Bożego lub kanonicznego, tylko wtedy może być ukarane sprawiedliwą karą, gdy domaga się tego szczególna ciężkość przekroczenia i przynagla konieczność zapobieżenia zgorszeniom lub ich naprawienia”.

¹³ Por. Kongregacja Nauki Wiary, *Epistula a Congregatione pro Doctrina Fidei missa ad totius Catholicae Ecclesiae Episcopos aliosque Ordinarios et Hierarchos interesse habentes: de delictis gravioribus eidem Congregationi pro Doctrina Fidei reservatis* (18.05.2001), AAS 93 (2001), s. 785–788.

¹⁴ Por. Kongregacja Nauki Wiary, *Normae de delictis Congregationi pro Doctrina Fidei reservatis seu Normae de delictis contra fidem necnon de gravioribus delictis* (21.05.2010), AAS 102 (2010), s. 419–434; P. Majer, *Prawnonakanoniczna ochrona dziecka przed nadużyciami seksualnymi*, w: *Prawa dziecka: perspektywa Kościoła*, red. P. Kroczyk, Kraków 2015, s. 101–102.

¹⁵ Por. J. Bernal, *Noción de delito y delitos en el nuevo Libro VI reformado*, *Ius Canonicum* 2022, t. 62, nr 124, s. 775–777.

że od 10% do 40% przypadków przestępstw *contra sextum cum minore* jest powtarzanych¹⁶. Niebezpieczeństwo recydywy należy więc uznać za wysokie.

O ile w doktrynie przyjmowano stopniowalność ciężaru między poszczególnymi przestępstwami *contra sextum cum minore* w celu wymierzenia sprawiedliwej i proporcjonalnej kary, o tyle wszystkie te przestępstwa wyczerpują znamiona *casus gravitas* z kan. 1339 § 5¹⁷. Ocena ta powinna być uwzględniona przy aplikacji kan. 1346 § 2, w którym ustawodawca po raz drugi odnosi się do instytucji nadzoru jako elementu systemu karnego. W przepisie stwierdza się, że w przypadku popełnienia wielu przestępstw „pozostawia się roztropnemu uznaniu sędziego złagodzenie kar w słusznych granicach i poddanie sprawcy nadzorowi”. Jeśli duchowny został ukarany za przestępstwo *contra sextum cum minore*, w każdym przypadku powinna zostać zastosowana instytucja nadzoru. Wspomniane „roztropne uznanie” odnosi się do innych typów przestępstw.

Zgodnie z kan. 1339 § 5 „ordynariusz [...] winien poddać [...] [duchownego – A.J.] nadzorowi w sposób określony poszczególnym dekretem”. Oznacza to obowiązek wydania dekretu szczegółowego w każdym przypadku, gdy wobec jakiegoś duchownego stosuje się nadzór, nawet jeśli w diecezji, kłeryckim instytucie życia konsekrowanego lub stowarzyszeniu życia apostołskiego istnieje urząd kuratora ustanowiony ustawą lub osobnym dekretem. Brzmienie kanonu pozwala zatem na powierzenie funkcji nadzoru także innej osobie, niekoniecznie kuratorowi.

2. Metaprawny wymiar nadzoru

Jednym z zasadniczych wymiarów skutecznego i efektywnego nadzoru powinna być relacyjność. W przypadku stosowania instytucji prawnej nie wystarczy relacyjność o charakterze duchowo-psychologicznym. F. Puig zwrócił uwagę, że stworzenie dobrych relacji z osobą nadzorowaną, opartych na wzajemnym zaufaniu i profesjonalnym podejściu, wpływa pozytywnie na zapobieganie czynom nielegalnym i poważnym. Powtórzenie przestępstwa może wynikać z nieprawidłowego funkcjonowania relacji między nadzorcą i nadzorowanym. Dzieje się tak wtedy, gdy ten pierwszy sam staje się podmiotem wyrządzającym szkodę lub gdy nie dopełnia swoich obowiązków nadzoru i kontroli, współtworząc tym samym warunki

¹⁶ Por. R. Meyer, *Psychopatologia. Studia przypadków*, Gdańsk 2003, s. 253–257.

¹⁷ „Omnis directa violatio eiusdem ordinis (moralis sexualitatis) objective sit gravis”. Kongregacja Nauki Wiary, *Declaratio de quibusdam quaestionibus ad sexualem ethicam spectantibus* (29.12.1975), nr 10, AAS 68 (1976), s. 77–96.

sprzyjające recydywie¹⁸. Hiszpański kanonista odniósł się do rzeczy fundamentalnej, która powinna być brana pod uwagę przy określaniu sposobów oraz środków nadzoru w dekrecie.

Na podstawie tezy postawionej przez Puiga można stworzyć metaprawny model, na którym powinna opierać się relacja kurator – sprawca. Niezbędnym elementem do nawiązania każdej relacji jest komunikacja interpersonalna. Każdy akt komunikacyjny składa się z następujących elementów¹⁹:

1) Kontekst – sposób, w jaki uczestnicy interakcji postrzegają siebie nawzajem. Znana w naukach społecznych teoria tożsamości społecznej odwołuje się do przynależności jednostek do określonych grup. Ma to wpływ na postrzeganie siebie jako członka tej, a nie innej grupy, kategorii czy społeczności. Istnienie grup, do których można zostać zakwalifikowanym, np. na skutek popełnienia przestępstwa, prowadzi nieuchronnie do zidentyfikowania tzw. własnej kategorii podmiotu (my) oraz kategorii pozostałych (oni). Przynależność do uznanych i poważanych grup jest z kolei ważnym źródłem pozytywnej samooceny. Teoria tożsamości społecznej wiąże się z teorią kategoryzacji, która wyjaśnia pochodzenie stereotypów²⁰.

Popełnienie stygmatyzującego społecznie przestępstwa *contra sextum cum minore* wiąże się z ryzykiem zaliczenia duchownego do grupy o najniższym statusie społecznym i kościelnym. Według Puiga niebezpieczeństwo recydywy jest związane m.in. z nieprawidłowym funkcjonowaniem relacji między nadzorcą i nadzorowanym, co przejawia się wyrządzeniem szkody osobie kontrolowanej, np. poprzez utwierdzanie stereotypów. Jak stwierdził papież Franciszek, system karny Kościoła, a także będąca jego częścią instytucja nadzoru, mają zapobiegać większemu złu i leczyć rany spowodowane ludzką słabością²¹. Nie można ulegać pokusie stygmatyzacji sprawców, przejawiającej się w dezaprobachie okazywanej osobom ukaranym i nadzorowanym, wyrażanej poprzez czynności prawne lub inne słowa i czyny, ponieważ „Bóg potępia grzech, ale stara się ocalić grzesznika. Idzie go szukać, aby sprowadzić go z powrotem na właściwą drogę”²².

¹⁸ Por. F. Puig, *Actividades punibles y vigilancia episcopal ante la responsabilidad penal de los entes eclesiales*, *Ius Canonicum* 2022, t. 62, nr 124, s. 594.

¹⁹ Zob. F.C. Lunenburg, *Communication: The Process, Barriers, and Improving Effectiveness*, *Schooling* 2010, t. 1, nr 1, s. 1–11.

²⁰ Por. J. Herberger, M. Kozłowska, *Relacje interpersonalne z perspektywy psychologii rozwoju człowieka*, *Relacje. Studia z Nauk Społecznych* 2017, nr 4, s. 44–45.

²¹ Por. Franciszek, *Constitutio Apostolica Pascite gregem Dei qua Liber VI Codicis Iuris Canonici reformatur* (23.05.2021), AAS 113 (2021) (dalej: PGD), s. 534–535.

²² Cyt. za: P. Pasierbek, *Papież: Bóg potępia grzech, ale stara się ocalić grzesznika*, *Vatican News*, 3.11.2019, <https://www.vaticannews.va/pl/papiez/news/2019-11/paspiez-franciszek-aniol-panski-nawrocenie.html> [dostęp: 29.11.2023 r.].

2) Komunikat – treść przekazywana sprawcy

Ukarania sprawcy nie można mylić z przemianą duchową lub nawróceniem, ponieważ te dwie rzeczywistości wymykają się prawu kanonicznemu. Nie mogą być one również skutkiem przymusu. Niemniej J. Bernal zauważył, że postawy te powinny być promowane poprzez instytucje prawne i należy do nich zachęcać²³. W systemie ochrony małoletnich taką misję mają do spełnienia kuratorzy, a kodeksowa funkcja nadzoru powinna być integralnym elementem promowania postawy, która będzie się zewnętrznie charakteryzować sumiennym przestrzeganiem przepisów oraz wytycznych.

Przywołany kanonista jest autorem koncepcji tzw. reintegracji społecznej sprawcy, zgodnie z którą wymierzenie kary powoduje regenerację prawną, a ta z kolei stwarza warunki i kładzie fundamenty pod tzw. reintegrację społeczną²⁴. W tę koncepcję wpisuje się kodeksowa instytucja nadzoru. Po pierwsze, nadzór sprawowany nad sprawcą przestępstwa nie jest karą i nie może być tak postrzegany. Błąd odnoszący się do natury nadzoru może wynikać z zasygnalizowanego już niebezpieczeństwa nieprawidłowego ułożenia relacji kurator – sprawca. Dzieje się tak wtedy, gdy sprawca odbiera działalność kuratora jako zinstytucjonalizowane pozbawianie go jakichś dóbr, np. przysługujących mu praw, dobrego imienia itd., a przecież obowiązuje zasada *ne bis in idem*. Po drugie, to kara i tylko kara ma pozbawiać wiernego jakiegoś dobra (*privatio alicuius boni*), które może być duchowe lub doczesne (por. kan. 1312 § 2), celem przywrócenia sprawiedliwości, poprawy przestępcy i naprawienia zgorszenia (por. kan. 1311 § 2). W konsekwencji sprawowanie nadzoru ma być procesem transmisji dobra, które sprawca utracił na skutek przestępstwa. Bernal określił to dobro jako komunię we współżyciu społecznym, czyli społeczną reintegrację sprawcy²⁵.

3) Kanał przekazu – sposób komunikacji

Trzeci element w najbardziej podstawowym wymiarze odnosi się do sposobu komunikacji, tj. użytego środka (np. spotkanie bezpośrednie, rozmowa telefoniczna, e-mail, SMS), ale też pozwala ująć powyższe rozważania w triadę: kontakt – relacja – komunია. W 2023 r. Dykasteria ds. Komunikacji opublikowała dokument, w którym podkreślono potrzebę ponownego odkrycia ludzkiego spotkania w swej istocie. Stwierdzono, że „jako ludzie wierzący, jesteśmy powołani do bycia osobami komunikującymi się, które celowo dążą do spotkania. W ten sposób możemy szukać spotkań, które są znaczące i trwałe, a nie powierzchowne i efemeryczne”. Dobra

²³ Por. J. Bernal, *Sentido y régimen jurídico de las penas expiatorias*, Ius Canonicum 1998, t. 38, nr 76, s. 601.

²⁴ Tamże.

²⁵ Tamże.

komunikacja – jak napisano w dokumencie – zaczyna się od słuchania i świadomości, że mam przed sobą drugiego człowieka²⁶, a nie tylko sprawcę nieakceptowalnego przestępstwa. Dodatkowo jest to człowiek, który odbył już lub odbywa karę. Dykasteria podkreśliła, że komunikacja zaczyna się od nawiązania kontaktu i zmierza w kierunku relacji, wspólnoty i komunii. Bycie wspólnotą oznacza dzielenie się z innymi fundamentalnymi prawdami o tym, co posiadamy i kim jesteśmy²⁷. Sprawca przestępstwa powinien wiedzieć, że przynależy do wspólnoty Kościoła, popełnił przestępstwo – które zgodnie z naukami psychologicznymi i seksuologicznymi związane jest z niebezpieczeństwem recydywy – ale poddając się instytucji nadzoru, przestrzegając przepisów prawa i korzystając z profesjonalnej pomocy, może pomyślnie zintegrować się ze społecznością kościelną i świecką.

Z punktu widzenia celów dowodowych oraz dokumentacyjnych wskazane jest sporządzanie notatek służbowych ze spotkań oraz kontaktów w ramach nadzoru sprawowanego nad sprawcą. Ordynariusz jest podmiotem, który poddaje duchownego nadzorowi, a sposób sprawowania nadzoru określa dekretem, z kolei urząd kuratora jest aktualizacją jego władzy. Powinien więc być na bieżąco informowany, w sposób przynajmniej dokumentujący, o czynnościach podejmowanych w ramach nadzoru.

3. Prawnokanoniczny wymiar nadzoru

Wymierzenie lub zadeklarowanie kary wobec duchownego, który popełnił przestępstwo *contra sextum cum minore*, powinno przełożyć się na szczególny akt administracyjny w formie dekretu, ustanawiający nadzór nad tymże duchownym. Podstawą prawną jest kan. 1339 § 5. Racją szczególnej więzi między ordynariuszem i duchownym, a tym samym uzasadnieniem dla obowiązku szczególnej troski o duchownego w myśl kan. 384, jest wyświęcenie go i inkardynowanie w konkretnym Kościele partykularnym. Szczególna troska wiąże się w razie konieczności z nadzorem w rozumieniu kan. 1339 § 5. Dotyczy to duchownego, wobec którego nie wymierzono kary wydalenia ze stanu duchownego, co oznacza, że obowiązek wynikający z kan. 384 trwa nadal, podobnie jak stosunek inkardynacji. Ten z kolei

²⁶ Por. Dykasteria ds. Komunikacji, *Ku pełnej obecności. Refleksja duszpasterska na temat zaangażowania w media społecznościowe*, https://www.vatican.va/roman_curia/dpc/documents/20230528_dpc-verso-piena-presenza_pl.html [dostęp: 29.11.2023 r.].

²⁷ Tamże.

z mocy prawa nakłada na ordynariusza obowiązek daleko idącej odpowiedzialności i szczególnej troski o duchownego w sferze duchowej i życiowej (por. kan. 271 § 1, kan. 1274). Jego zaniechanie może skutkować – jak to określa C. López Segovia – tzw. kanoniczną odpowiedzialnością pomocniczą²⁸. Może być ona uznana za przestępstwo kanoniczne na mocy kan. 1399²⁹.

Kogo ordynariusz może mianować kuratorem spełniającym funkcje nadzoru? Czy w świetle prawa kanonicznego mogą to być wierni świeccy obydwójga płci? Przepisy nie zabraniają tego, aby kuratorem została osoba świecka. Wierni świeccy są zdolni do objęcia urzędów związanych z władzą rządzenia, o ile nie wymagają one przyjmowania święceń (por. kan. 129 § 2). Urząd kuratora spełniającego funkcję nadzoru do takich nie należy. Zgodnie z kan. 149 § 1 powinien zostać powierzony osobie duchownej lub świeckiej, która jest do tego zdolna (*idonea persona*). Jak już zostało wykazane, podstawowe znaczenie ma stworzenie metaprawnej relacji kurator – sprawca. Wydaje się, że stworzenie takiej relacji zależy od przymiotów osobistych oraz biegłości w prawie, nie zaś od przyjęcia święceń lub płci.

W KPK/83 nie istnieje definicja „nadzoru”, jednak w literaturze kanonistycznej wyróżnia się dwa sposoby realizacji tej funkcji władzy rządzenia: zachowanie nienaruszonej wiary i obyczajów oraz unikanie nadużyć w dyscyplinie kościelnej³⁰. Chociaż wyprowadza się je z kan. 305, który reguluje nadzór nad stowarzyszeniami wiernych, wyrażają one normy kanoniczne dotyczące tej instytucji w ogólności, także w kanonicznym prawie karnym³¹. Przepis ten poszerza oraz uzupełnia zakres funkcji nadzoru, uwzględniając regulacje przyjęte w kan. 205 i 209. Zachowanie nienaruszonej wiary i obyczajów implikuje nakaz krzewienia i promowania komunii, którego podstawą prawną staje się kan. 212 § 1: „wierni, świadomi własnej odpowiedzialności, obowiązani są z chrześcijańskim posłuszeństwem wypełniać to, co święci pasterze, jako reprezentanci Chrystusa, wyjaśniają jako nauczyciele wiary lub postanawiają jako kierujący Kościołem”. Ponadto ustawodawca powierza władzy kościelnej kompetencje dotyczące regulowania korzystania z praw – czy to indywidualnie, czy w stowarzyszeniach – ze względu na dobro wspólne Kościoła,

²⁸ C. López Segovia, *Instrumentos jurídico-canonicos para la vigilancia de las entidades eclesiales en las Iglesias particulares*, Anuario de Derecho Canónico 2019, nr 8, s. 17.

²⁹ Nie mają tu zastosowania przepisy konstytucji apostolskiej *motu proprio Vos estis lux mundi*, w których penalizuje się działania lub zaniechania przełożonych, ale takie, które zakłócają lub powodują uniknięcie dochodzeń cywilnych lub kanonicznych, administracyjnych lub karnych. Franciszek, *Littera Apostolica in forma di Motu Proprio „Vos estis lux mundi”* (7.05.2019), *Communicationes* 2023, nr 55, s. 48–58 (dalej: VELM), art. 1 § 1b.

³⁰ Por. C. López Segovia, *Instrumentos jurídico-canonicos...*, s. 53–54.

³¹ Por. D. Cenalmor, *Sub can. 223*, w: *Comentario exegetico al Código de Derecho Canónico*, t. 2/1, red. A. Rodríguez Marzoa, J. Miras, R. Rodríguez-Ocaña, Pamplona 2002, s. 159–161.

uprawnienia innych oraz własne wobec nich obowiązki (por. kan. 223). Uwzględnia się słusznie ograniczenia, jakim podlega wykonywanie funkcji nadzoru i całej władzy rządzenia, w celu uniknięcia arbitralności, nadużyć lub zaniedbań. Funkcja nadzoru skupia się zatem na dwóch celach, do których powinna dążyć władza kościelna: komunii i misji³².

Duchowny ukarany za przestępstwo *contra sextum cum minore* i poddany nadzorowi musi wykonywać posługę oraz realizować swoje uprawnienia w granicach wyznaczonych w kan. 223, czyli mieć na uwadze dobro wspólne Kościoła, uprawnienia innych oraz własne wobec nich obowiązki. Dekret ordynariusza powinien zawierać szczegółowe nakazy, zakazy i wytyczne odnoszące się do tych trzech tytułów.

Już w prawie rzymskim dostrzegano normatywny wymiar dobra wspólnego, które jako ideał życia społecznego powinno stanowić najwyższe prawo w życiu obywatelskim³³. Najwyższy ustawodawca w Kościele stwierdził, że przestępstwa związane z wykorzystywaniem seksualnym obrażają Boga, powodują u ofiar szkody fizyczne, psychiczne i duchowe oraz szkodzą wspólnocie wiernych³⁴, a poszanowanie i przestrzeganie dyscypliny karnej jest obowiązkiem wszystkich³⁵. Dekret określający sposób sprawowania nadzoru powinien zobowiązać kuratora, bez względu na wykształcenie sprawcy, do wyłożenia poddanemu nadzorowi najnowszej dyscypliny karnej Kościoła oraz zasad prewencji, odebrania oświadczenia o ich bezwzględnym przestrzeganiu i do kontrolowania realizacji złożonego oświadczenia podczas czynności kontrolnych. W przypadku podejrzeń o nieprzestrzeganie przepisów i wytycznych powinien poinformować o tym ordynariusza.

Prawem wszystkich wiernych jest prawo do wychowania chrześcijańskiego (por. kan. 217), dzięki któremu zdobywają oni rzetelną znajomość sposobu osiągnięcia dojrzałości osoby ludzkiej, a jednocześnie poznają tajemnice zbawienia. Przepisy najczęściej predestynują do tego zadania rodziców i duszpasterzy. Duchowny ukarany za pedofilię lub efebofilię³⁶ nie powinien być dopuszczany do urzędów i posług umożliwiających bezpośredni, nienadzorowany kontakt z małoletnimi.

³² Por. C. López Segovia, *Instrumentos jurídico-canónicos...*, s. 38.

³³ Por. P. Zamelski, *Wybrane koncepcje dobra wspólnego w ujęciu prawnonaturalnym i normatywnym, w: Efektywność europejskiego systemu ochrony praw człowieka. Ewolucja i uwarunkowania europejskiego systemu ochrony praw człowieka, cz. 1. Współczesne rozumienie praw człowieka*, red. J. Jaskiernia, Warszawa 2012, s. 184.

³⁴ Por. VELM, *Wstęp*.

³⁵ Por. PGD, s. 535.

³⁶ Efebofilię zalicza się do parafilii nieswoistych. Termin ten oznacza kontakty seksualne z osobami w późnym wieku dojrzewania. Por. J. Prusak, *Duchowny-pedofil, czyli kto?*, Dziecko Krzywdzone. Teoria, Badania, Praktyka 2015, t. 14, nr 1, s. 21.

O ile można by było rozważyć, jeśli nie istnieje niebezpieczeństwo zgorśzenia, dopuszczenie takiego duchownego do aktywności nadzorowanych, np. homilia na Mszy św. dla dzieci, o tyle należy wykluczyć wszelkie aktywności nienadzorowane. Jedną z częstych kar wymierzanych duchownemu za przestępstwo *contra sextum cum minore* jest zakaz prowadzenia działalności wychowawczej z małoletnimi poniżej 18. roku życia. Przestrzeganie tej kary ze względu na brzmienie kan. 223, jak i wszystkich innych, powinno być przedmiotem nadzoru ze strony kuratora. Dodatkowo, po zakończeniu tej kary, jeśli ma ona charakter czasowy, należy roztropnie rozważyć wydanie nakazu niebędącego karą, o treści zakazującej prowadzenia działalności wychowawczej z małoletnimi poniżej 18. roku życia. W przypadku wydania nakazu jego wykonywanie powinno podlegać nadzorowi.

Oprócz obowiązków właściwych wszystkim duchownym, prawo kodeksowe określa obowiązki duchownych, którzy przyjmują konkretny rodzaj posługiwania, np. jako proboszczowie (por. kan. 519–538). Duchowny ukarany za przestępstwo *contra sextum cum minore* nie powinien jednak być mianowany na urząd duszpasterski, jeśli związany jest on z nienadzorowanym kontaktem z małoletnimi. KPK/83 wymienia kilkanaście wspólnych obowiązków, wśród których należy wyróżnić następujące jako potencjalnie ograniczające lub kształtujące posługę ukaranego duchownego:

- 1) okazywanie przełożonym szacunku i posłuszeństwa (por. kan. 273) – duchowni mają szczególny obowiązek okazywania szacunku i posłuszeństwa Ojcu Świętemu oraz własnemu ordynariuszowi, co wiąże się z posłuszeństwem w zakresie wszelkich działań związanych z ochroną małoletnich w Kościele;
- 2) obowiązek przyjęcia urzędu kościelnego (por. kan. 274 § 2) – duchowni mają obowiązek przyjąć i wiernie wypełnić zadanie powierzone im przez własnego ordynariusza. Nie powinien być to urząd związany z nienadzorowanym posługiwaniem wśród małoletnich;
- 3) obowiązek posługiwania kapłańskiego w jedności (por. kan. 275 § 1) – duchowni zobligowani są do nawiązania we wspólnocie Kościoła godnych relacji z innymi prezbiterami i diakonami. Przestępstwo uderza w całe prezbiterium, dlatego też podporządkowanie się nadzorowi oraz przestrzeganie przepisów i wytycznych jest wyrazem jedności w kapłańskim posługiwaniu;
- 4) obowiązek dążenia do świętości i doskonałości (por. kan. 276 § 1) – każdy duchowny jest zobligowany do troski o zdobycie osobistej świętości;
- 5) obowiązek doskonałej i wieczystej wstrzemięźliwości w celibacie (por. kan. 277 § 1) – źródłem celibatu jest własna, świadoma decyzja i życiowy wybór kandydata do święceń. Nadzorowany duchowny powinien do tego źródła powrócić;

- 6) obowiązek permanentnej formacji intelektualnej (por. kan. 279 § 1) – duchowni zobowiązani są kontynuować studia teologiczne, by lepiej przygotować się do podjęcia dialogu ze światem. Poglębiona refleksja filozoficzno-teologiczna na temat życia, godności i wolności osoby ludzkiej powinna być uzupełniana o wiedzę z zakresu konsekwencji nadużyć seksualnych. Duchowni mają obowiązek poznawania innych dyscyplin naukowych, szczególnie tych, które są związane z ich posługą i sytuacją oraz szeroko rozumianą ochroną małoletnich;
- 7) obowiązek skromnego życia (por. kan. 282 § 1) – prawo kodeksowe zobowiązuje wszystkich duchownych, nie na zasadzie ścisłego obowiązku, lecz kanonicznego zalecenia, aby część dóbr materialnych – pozyskiwanych z racji wykonywania urzędu kościelnego – przekazali na pomnożenie dobra Kościoła, wsparcie dzieł miłości oraz dzieł charytatywnych. Ordynariusz mógłby wydać nakaz przekazywania części dochodów z racji wykonywania urzędu na rzecz osób poszkodowanych wskutek nadużyć. Gdyby taki nakaz został wydany, jego egzekucja powinna być przedmiotem nadzoru;
- 8) obowiązek powstrzymania się od niestosownych i niegodnych czynności (por. kan. 285 § 1) – KPK/83 zobowiązuje duchownych do powstrzymania się od tego wszystkiego, co nie przystoi ich stanowi, a co szczegółowo powinny określić przepisy prawa partykularnego. Należałoby rozważyć, w przypadku sprawcy przestępstwa, wydanie nakazu jako normy indywidulanego postępowania, poprzez który ordynariusz wskazałby czynności niestosowne. Wykonywanie nakazu należałoby objąć nadzorem.

Uwzględnienie powyższych obowiązków jako słusznie ograniczających posługę należy traktować jako konieczny element duszpasterskiego nawrócenia przełożonych kościelnych, do którego wzywa Stolica Apostolska. Czynny przestępcze duchownego – ich rodzaj, okoliczności, powtarzalność, pomimo popełnienia ich w przeszłości, zadeklarowania poprawy, odbycia kary czy nawet terapii, powinny być brane pod uwagę przy każdej decyzji przełożonych wyznaczających różne formy posługi. Z kolei sam duchowny powinien przyjąć ograniczenia nie jako kolejną karę, ale jako akt posłuszeństwa będącego istotnym elementem duchowości każdego kapłana.

Wnioski

1. Środek zaradczy, jakim jest nadzór wprowadzony wskutek nowelizacji Księgi VI, nie dotyczy wyłącznie przestępstw *contra sextum cum minore*, jednak te właśnie przestępstwa wyczerpują znamiona kan. 1339 § 5 jako ciężkie i obciążone niebezpieczeństwem popełnienia ich ponownie. Ukarani za nie sprawcy powinni w każdym przypadku podlegać nadzorowi.
2. Można zaproponować metaprawny model, na którym powinna opierać się relacja kurator – sprawca. Uwzględnia on kontekst, komunikat oraz kanał przekazu. Sprawowanie nadzoru nie jest karą i nie może być tak postrzegane. Ma ono prowadzić do przywrócenia sprawcy dobra, które utracił na skutek przestępstwa, a jest nim społeczna reintegracja.
3. Urząd kuratora osób duchownych można powierzyć osobie świeckiej.
4. Posługa sprawcy poddanego nadzorowi powinna ograniczać się i kształtować zgodnie z kan. 223. Podejmując właściwe decyzje, władza kościelna musi mieć na uwadze dobro wspólne Kościoła, uprawnienia innych oraz obowiązki sprawcy.
5. Jako postulat systemowy dotyczący polskiego systemu ochrony małoletnich proponuje się nielączenie jurydycznej funkcji nadzoru z całym szeregiem kompetencji pozaprawnych, przysługujących aktualnie kuratorom w ramach jednego urzędu. Argumentem przemawiającym pośrednio za koniecznością takiej zmiany jest postulat zawarty w sprawozdaniu podsumowującym pierwszą sesję XVI Zwyczajnego Zgromadzenia Ogólnego Synodu Biskupów, na którym zgłoszono problem trudności pogodzenia roli ojca i sędziego w posłudze biskupa³⁷. Analogicznie, trudno jest pogodzić posługę o charakterze duchowym i psychologicznym z funkcją nadzoru i kontroli. Wydaje się wskazane rozdzielenie tych funkcji, przy czym pozostawienie nazwy urzędu, do którego przyporządkuje się funkcję nadzoru, jest właściwym rozwiązaniem, ponieważ pojęcie „kuratora” wywodzi się ze świeckiego prawa administracyjnego oraz sądownictwa.
6. *De lege ferenda* należy rozważyć, analogicznie do normy postępowania, jaką jest nakaz karny (por. kan. 1319 § 1), zmianę polegającą na wprowadzeniu możliwości zagrożenia określonymi karami w dekrete w przypadku niepoddawania się nadzorowi lub nieprzestrzegania sposobu jego realizacji. Wyklucza się przy tym zagrożenie wieczystymi karami ekspiacyjnymi. Aktualnie w kan. 1339 § 5 nie przewiduje się żadnych sankcji w przypadku nieprzestrzegania zasad nadzoru, a – jak zostało wykazane – nadzór nad sprawcą przestępstwa ma na celu ochronę komunii oraz misji Kościoła.

³⁷ Por. XVI Zwyczajne Zgromadzenie Ogólne Synodu Biskupów, *Sprawozdanie podsumowujące. Kościół synodalny w misji* (28.10.2023), Rzym 2023, nr 12i.

Bibliografia

- Bernal J., *Cuestiones canónicas sobre los delitos más graves contra el sexto mandamiento del Decálogo*, Ius Canonicum 2014, t. 54, nr 107, DOI: 10.15581/016.54.251.
- Bernal J., *Noción de delito y delitos en el nuevo Libro VI reformado*, Ius Canonicum 2022, t. 62, nr 124, DOI: 10.15581/016.124.005.
- Bernal J., *Sentido y régimen jurídico de las penas expiatorias*, Ius Canonicum 1998, t. 38, nr 76, DOI: 10.15581/016.38.15887.
- Cenalmor D., *Sub can. 223*, w: *Comentario exegetico al Código de Derecho Canónico*, t. 2/1, red. A. Marzoa Rodríguez, J. Miras, R. Rodríguez-Ocaña, Pamplona 2002.
- Desmazières A., *Le crime de sollicitation réinventé. Le Saint-Office face aux crimes sexuels des clercs (1916–1939)*, Archives de sciences sociales des religions 2021, nr 193, DOI: 10.4000/assr.58731.
- Fundacja św. Józefa Konferencji Episkopatu Polski, *Profesjonalny system, lepsza pomoc. Szkolenie diecezjalnych i zakonnych kuratorów*, <https://fsj.org.pl/profesjonalny-system-lepsza-pomoc-szkolenie-diecezjalnych-i-zakonnych-kuratorow/> [dostęp: 28.11.2023 r.].
- Herberger J., Kozłowska M., *Relacje interpersonalne z perspektywy psychologii rozwoju człowieka*, Relacje. Studia z Nauk Społecznych 2017, nr 4.
- López Segovia C., *Instrumentos jurídico-canónicos para la vigilancia de las entidades eclesiales en las Iglesias particulares*, Anuario de Derecho Canónico 2019, nr 8.
- Lunenburg F.C., *Communication: The Process, Barriers, and Improving Effectiveness*, Schooling 2010, t. 1, nr 1.
- Majer P., *Prawnokanoniczna ochrona dziecka przed nadużyciami seksualnymi*, w: *Prawa dziecka: perspektywa Kościoła*, red. P. KroczeK, Kraków 2015, DOI: 10.15633/9788374-384353.07.
- Meyer R., *Psychopatologia. Studia przypadków*, Gdańsk 2003.
- Pasierbek P., *Papież: Bóg potępia grzech, ale stara się ocalić grzesznika*, Vatican News, 3.11.2019, <https://www.vaticannews.va/pl/papiez/news/2019-11/paspiez-franciszek-aniol-panski-nawrocenie.html> [dostęp: 29.11.2023 r.].
- Prusak J., *Duchowny-pedofil, czyli kto?*, Dziecko Krzywdzone. Teoria, Badania, Praktyka 2015, t. 14, nr 1.
- Puig F., *Actividades punibles y vigilancia episcopal ante la responsabilidad penal de los entes eclesiales*, Ius Canonicum 2022, t. 62, nr 124, DOI: 10.15581/016.124.003.
- Zamelski P., *Wybrane koncepcje dobra wspólnego w ujęciu prawnonaturalnym i normatywnym*, w: *Efektywność europejskiego systemu ochrony praw człowieka. Ewolucja i uwarunkowania europejskiego systemu ochrony praw człowieka*, cz. 1. *Współczesne rozumienie praw człowieka*, red. J. Jaskiernia, Warszawa 2012.

